

Laura-Maria CRĂCIUNEAN

Protecția diversității culturale în dreptul internațional – UNESCO, între tradiții și cultura diversității*

I. Introducere

Prezentul studiu își propune, fără a se dori o pledoarie care să legitimeze în mod absolut argumentul de relativism cultural, să evidențieze evoluția constantă a importanței conceptului de diversitate culturală la nivel mondial, în cadrul UNESCO, și să sublinieze impactul pe care acesta îl are, nu numai în ceea ce privește înțelegerea și aplicarea normelor de drept internațional, dar și în ceea ce privește conformarea conduitei destinatarilor cu aceste norme. Se vorbește din ce în ce mai des despre lipsa de realism a celor care mai cred într-o concepție universală cu privire la drepturile omului, de exemplu – ca și ramură de avangardă și de maximă eficiență a dreptului internațional contemporan – despre idealismul celor care mai cred în atingerea unei „civilizații umane unice”, ori despre imposibilitatea judecării statelor după niște standarde prea obiective, atunci când se pleacă de la premise economice, sociale și, mai ales, culturale diferite. Nu este însă mai puțin adevărat faptul că, un grad prea mare de relativism, inclusiv cultural, aduce multă vulnerabilitate atunci când vine vorba despre protecția eficientă a oricăror valori.

Rațiunea unui astfel de demers are la bază și caracterul contestabil al dreptului internațional actual, din perspectiva culturilor juridice reflectate în normele ce guvernează conduita statelor în planul relațiilor internaționale contemporane, precum și faptul că însăși conceptul de diversitate culturală a cunoscut, de-a lungul timpului, abordări diferite. Față de astfel de constatări, apariția unor instrumente juridice internaționale care vorbesc expres despre protejarea diversității culturale ar trebui considerată ca o evoluție remarcabilă în acceptarea, la nivel normativ, a faptului că existența unor culturi și civilizații diferite impune abordarea diferită a procesului de elaborare și interpretare a dreptului internațional, care nu mai trebuie să fie rezultatul voinței și culturii juridice europene¹, în exclusivitate.

* Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”.

¹ Inițial am oscilat între a folosi termenii de *cultură juridică europeană* și *cultură juridică occidentală (vestică)*, datorită faptului că nu am dorit să excludem din această ecuație cultura juridică americană. Am optat în final pentru formularea *cultură juridică europeană*, plecând de la afirmația lui Samuel P. Huntington care, vorbind despre identitatea culturală americană, nu s-a sfiit să afirme: „din punct de vedere istoric, America este o creație europeană. Identitatea sa națională și culturală a fost definită esențial, dar, se pare, nu definitiv de o parte dintre emigranții europeni. S-a ajuns până acolo încât ea a fost botezată drept *Cealaltă Europă*”. A se vedea pentru amănunte, *S.P. Huntington*, Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii

Un astfel de concept vine și în ajutorul legitimității dreptului internațional public contemporan, legitimitate ce ar putea fi asigurată numai dacă acesta ar fi capabil să fie o sinteză armonioasă a diferitelor culturi juridice, și nu un set de reguli create și impuse după modele imperialiste.

Ce se înțelege prin conceptele de cultură și diversitate culturală, cum au evoluat și cum s-au impus aceste concepte, care sunt instrumentele juridice internaționale menite să le protejeze, care este rolul UNESCO în această ecuație, în ce măsură vorbim despre eficacitatea respectivelor instrumente, în promovarea și protejarea acestei valori, ori care sunt limitele în care argumentul de relativism cultural poate fi invocat, sunt câteva dintre întrebările la care ne propunem să răspundem în prezentul studiu.

II. Noțiunea și evoluția conceptelor de *cultură* și de *diversitate culturală*

Noțiunea de *cultură* este una dinamică, ce s-a redefinit întotdeauna și continuă să se modifice în permanență. De la concepția clasică, potrivit căreia cultura era percepută ca fiind echivalentă cu producția de obiecte materiale și produse, inclusiv artă, literatură, patrimoniu, conceptul actual de cultură reflectă o abordare nu numai pluralistă, dar și mult mai activă și amplă, incluzând manifestările și expresiile culturale (muzică tradițională, obiecte artisanale, televiziune, radio etc.). Ea este legată și de modul specific în care o societate umană este organizată și acționează, fiind expresia identității unui individ și/sau al unei comunități. Cultura îmbracă forme diferite, în funcție de timpul și se spațiul în care se manifestă, această diversitate fiind rezultatul unicității și pluralității de identități aparținând diferitelor grupuri și societăți alcătuind omenirea². Se consideră că, la însăși originea diferenței, se află cultura. Aceasta, ca și practică socială, nu este ceva ce individul posedă de la naștere, ci este un adevărat proces social la care individul participă, în contexte și condiții istorice diferite și variabile; ea este cea care construiește și redefinește, în permanență, identitatea unui individ.

În limbajul obișnuit, noțiunea de cultură³ deține o varietate de accepțiuni. Astfel, „cultura constituie ansamblul de cunoștințe, credințe și comportamente umane ce reprezintă atât rezultatul, cât și o componentă a capacității umane de a studia și de a transmite cunoștințe către generațiile următoare... cultura constă în limbă, idei, credințe, obiceiuri, tabuuri, coduri, instituții, instrumente, tehnologii, lucrări de artă, ritualuri, ceremonii și simboluri”⁴, „cultura reprezintă totalitatea valorilor materiale și spirituale create de omenire și a instituțiilor necesare pentru comunicarea acestor valori”⁵.

mondiale, Ed. Antet, București, 1997, p. 78; N. Gavriluță, Antropologie socială și culturală, Ed. Polirom, Iași, 2009, p. 195-196.

² Articolul 1 al Declarației Universale a UNESCO privind diversitatea culturală, declarație adoptată la 2 noiembrie 2001.

³ A se vedea pentru aspecte legate de bunurile culturale, definite ca acele bunuri cărora societatea le-a atașat o valoare pe scara civilizației și obiect de protecție pentru dreptul cultural, O. Ungureanu, C. Munteanu, Eseu asupra clasificării bunurilor în dreptul civil, Ed. Universul Juridic, București, 2010, p. 203-214.

⁴ Enciclopedia Universală Britannica, vol. IV, Ed. Litera, București, 2010, p. 319.

⁵ Dicționarul Explicativ al Limbii Române (DEX), Ed. Univers Enciclopedic, București, 1998, p. 248.

În Declarația Universală a UNESCO privind Diversitatea Culturală (2001), cultura este definită în următorii termeni: „un set de caracteristici distinctive de natură spirituală, materială, intelectuală și emoțională, aparținând unei societăți sau unui grup, care cuprinde alături de artă și literatură și moduri de viață, de a trăi împreună, sisteme de valori, tradiții și credințe”⁶, iar Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005)⁷ o califică drept „un element strategic în politicile naționale și internaționale de dezvoltare”⁸. Definiția pe care o folosește Declarația din 2001 este foarte apropiată de ceea ce specialiștii în antropologie culturală denumesc „*pattern cultural*”⁹.

Analizând conceptul de cultură, observăm că, pe lângă caracterul său extrem de *dinamic*¹⁰, acesta deține mai multe dimensiuni: o dimensiune *obiectivă*, reflectată prin caracteristici vizibile precum: limba, religia sau obiceiurile; o dimensiune *subiectivă*, reflectată prin moduri de gândire, simțire și acțiune; o dimensiune *individuală*, fiecare individ identificându-se cu una sau mai multe comunități și construindu-și în acest mod propria identitate; o dimensiune *colectivă*, colectivitățile umane fiind cele care produc și trasează caracteristicile unei culturi, dezvoltând și transmițând aceste caracteristici prin intermediul instituțiilor educative, arhive, media etc.

Deși preocupările în domeniul culturii și aspectele legate de diversitatea culturală au fost și continuă să fie o caracteristică centrală și permanentă a Organizației Națiunilor Unite, concepțiile teoretice și transpunerea lor în practică, prin intermediul instituțiilor, au cunoscut variații de-a lungul timpului. O încercare de a identifica modul în care organizația, prin intermediul UNESCO, s-a raportat la problematica diversității culturale¹¹, de-a lungul timpului, a concluzionat că pot fi menționate patru perioade distincte și anume: imediat după Primul Război Mondial, când UNESCO,

⁶ A se vedea pentru această definiție, pct. 5 din Preambul Declarației Universale a UNESCO privind diversitatea culturală.

⁷ În cuprinsul prezentului, ne vom referi la acest instrument normativ folosind formularea: Convenția UNESCO din 2005.

⁸ Pct. 6 al Preambulului Convenției UNESCO privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005), convenție adoptată de statele membre ale UNESCO la Paris, la 20 octombrie 2005 și intrată în vigoare în luna martie a anului 2007.

⁹ Această noțiune are, potrivit specialiștilor în antropologie culturală, în general, următoarele două sensuri: 1. trăsături formale, stiluri ale culturilor particulare; 2. regularități observabile ale comportamentului, învățate și transmise de la o generație la alta (de exemplu, ritualurile, ceremoniile etc.). A se vedea *G. Marghescu*, *Introducere în antropologia culturală*, Ed. Fundației „România de Mâine”, București, 1999, p. 137-140; *N. Gavriluță*, op. cit., p. 182.

¹⁰ Prin caracter dinamic al culturii înțelegem faptul că, deși cultura este un ansamblu de tradiții, practici, moduri de viață etc. care au un caracter tradițional și relativ primitiv, ea este supusă în mod indiscutabil unor transformări datorate schimbărilor și interacțiunilor din sânul și dintre comunitățile umane, iar organizarea instituțională a unei societăți este un instrument folosit în permanenta redefinire a culturii. A se vedea în același sens și *C. Powell*, *Introduction: Locating culture, Identity and Human Rights*, în *Columbia Human Rights Law Review*, 1999, vol. 201, p. 210; *R.-M. Beșteliu*, *C. Brumar*, *Protecția internațională a drepturilor omului*, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 100-104.

¹¹ A se vedea, pentru amănunte legate de aceste etape, *K. Stenou*, *L'Unesco et la question de la diversité culturelle: bilan et stratégies, 1946-2004*, Division des politiques culturelles et du dialogue interculturel, Paris Cedex, 2004, p. 3-25.

plecând de la ideea unei divizări culturale majore și ireconciliabile între Orient și Occident, a pus accentul pe educație și știință, considerate a fi chei ale păcii mondiale; după anul 1960, când, odată cu începutul procesului de decolonizare și proliferare a statelor independente, noțiunea de cultură a primit un accentuat caracter politic, în sensul în care aceste entități nou create și-au justificat existența pe elemente culturale distincte de cele ale statului de care s-au desprins, noțiunea de cultură fiind lărgită pentru a îngloba și conceptul de identitate; cea de a treia etapă a atașat conceptul de cultură la cel de dezvoltare și a furnizat argumente pentru susținerea financiară și administrativă a țărilor în curs de dezvoltare, iar anii 1980 și respectiv 1990 au însemnat stabilirea unei legături între cultură și democrație, fiind pus accentul pe necesitatea toleranței, care ar trebui să se manifeste nu numai între societăți, dar și în interiorul acestora, aducând astfel în discuție, teoretic și practic, problema minorităților și cea a necesității unor colectivități cu trăsături culturale diferite de a coexista în aceleași granițe teritoriale. Nu fără importanță este și menționarea procesului de globalizare, care aduce noi necunoscute în modul în care problematica culturii este abordată, în special atunci când vine vorba despre comerțul internațional și când distincția, între bunuri culturale și bunuri de consum curent, impune noi și diferite abordări.

Concluzionând, în această problematică a modului în care dreptul internațional s-a raportat la noțiunea și conținutul noțiunii de cultură arătăm că, imediat după cel de al Doilea Război Mondial, cultura a fost abordată strict în termenii de producție artistică și practici exterioare, nefiind conectată cu modurile de gândire sau de simțire ale unui grup și/sau individ, ori cu conceptul de identitate a acestuia/ acestora¹², iar anii 1960 și 1970 au însemnat abordarea culturii în strânsă legătură cu puterea politică și, mai ales, dezvoltarea, respectiv asistența pentru dezvoltare, asistență pe care statele dezvoltate o acordau statelor în curs de dezvoltare în scopul de a le facilita participarea la viața internațională, inclusiv în materie culturală. Conceptul de cultură primește, ulterior acestor momente, valențe noi prin abordarea lui în strânsă legătură cu conceptele de identitate și democrație.

Este apoi util să menționăm, în acest context, și conceptul de „conținut cultural” care se referă la înțelesul simbolic, dimensiunea artistică și valorile culturale care rezultă din sau exprimă tocmai identitățile culturale. Această definiție, conținută în textul Convenției UNESCO din 2005, demonstrează abordarea, în prezent, a unei concepții despre cultură radical diferite față de cea anterioară anilor 1980. Elementul de noutate îl constituie considerarea culturii ca fiind o caracteristică identitară esențială în construcția unui individ și/sau al unei colectivități, și nu doar un produs sau un mijloc. Fiind conectată cu elementele de identitate și implicând respectul pentru drepturile culturale ale grupurilor și indivizilor, cultura și, în special, conștientizarea diversității culturale au fost abordate în strânsă legătură cu democrația și protecția internațională a drepturilor omului, aducând în discuție și conceptul de relativism cultural.

Conceptul de *diversitate culturală* admite existența unei varietăți de culturi diferite care nu sunt, nici pe departe, izolate, ci interacționează și se intersectează în

¹² Y. Donders, The History of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions, în Protection of Cultural Diversity from a European and International Perspective, Ed. Intersententia, Antwerpen, 2008, p. 4-5.

permanență. Astfel, Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005), plecând de la afirmații precum: diversitatea culturală constituie o caracteristică definitorie a umanității, diversitatea culturală constituie moștenirea umanității fiind necesară pentru umanitate la fel cum biodiversitatea este necesară pentru natură, ori diversitatea culturală este o cerință indispensabilă a dezvoltării durabile, definește diversitatea culturală în următorii termeni: „diversitatea culturală se referă la varietatea de modalități în care grupurile și societățile își găsesc forme de expresie. Aceste forme de expresie se transmit în interiorul grupului, între grupuri și între societăți”¹³.

Anul 2005 constituie așadar un moment important pentru afirmarea și conturarea conținutului de cultură și, mai ales, a celui de diversitate culturală, prin faptul că este momentul de la care vorbim, pentru prima dată, de un instrument internațional cu forță juridică obligatorie. Acest fapt nu este deloc lipsit de importanță. Însăși Convenția UNESCO din 2005 admite interacțiunea cu alte instrumente normative internaționale, în special cele din materia drepturilor omului și din materia dreptului internațional economic sau al dezvoltării, cu consecințe dintre cele mai interesante.

Față de cele prezentate mai sus, considerăm că este utilă prezentului demers, prezentarea succintă a UNESCO, a activității sale în domeniul cultural și, mai ales, a instrumentelor juridice, obligatorii și de recomandare elaborate în cadrul acestei organizații. Convenția din 2005 nu este decât rezultatul unei munci ample a organizației, preocupată de-a lungul timpului de reglementarea mai multor aspecte din domeniul cultural, precum cooperarea culturală, patrimoniul cultural sau participarea culturală.

III. Rolul UNESCO în promovarea și protejarea culturii și a diversității culturale în dreptul internațional. Instrumente juridice relevante. Eficacitate

1. Scurte considerații legate de înființarea, scopurile și obiectivele UNESCO

Ideea necesității de a se constitui o organizație internațională care să se ocupe de domeniile educației, științei și culturii își are originea la finalul Primului Război Mondial, cei mai importanți predecesori ai UNESCO fiind: Comitetul pentru Cooperare Intelectuală (CICI) – cu sediul la Geneva și care a funcționat între anii 1922-1946 – și Biroul Internațional pentru Educație (IBE) – cu sediul la Geneva și care a funcționat în perioada 1925-1968, începând cu anul 1969 devenind parte a Secretariatului UNESCO.

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) a luat ființă la 16 noiembrie 1945 în urma Conferinței Națiunilor Unite pentru stabilirea unei organizații educaționale și culturale, conferință desfășurată la Londra. În cadrul acesteia a fost adoptată Constituția UNESCO, care a intrat în vigoare la 4 noiembrie 1946, după ratificarea ei de către 20 de state membre¹⁴.

¹³ Art. 4 pct. 1 din Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005).

¹⁴ Cele 20 de state semnatare au fost: Australia, Brazilia, Canada, China, Cehoslovacia, Danemarca, Republica Dominicană, Egipt, Franța, Grecia, India, Liban, Mexic, Noua Zeelandă, Norvegia, Arabia Saudită, Africa de Sud, Turcia, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii.

Organizația are, în prezent, 193 de membri cu drepturi depline și 7 membri asociați¹⁵, deține relații de colaborare cu un număr impresionant de organizații non-guvernamentale din cele mai diferite domenii de activitate¹⁶, ori de fundații care acționează în societatea civilă¹⁷. România este membră a UNESCO încă de la 27 iulie 1956 și găzduiește, din anul 1972, la București, sediul Centrului European pentru Învățământul Superior (CEPES), responsabil pentru promovarea cooperării și reformei în învățământul superior din Europa Centrală și de Est.

Din punctul de vedere al structurii organizatorice, organizația este condusă, potrivit Constituției proprii, de către Conferința Generală și Bord-ul Executiv iar Secretariatul, condus de Directorul-general, este cel care implementează deciziile primelor două organe.

Conferința Generală este alcătuită din reprezentanți ai statelor membre și stabilește, la fiecare doi ani, obiectivele și prioritățile organizației precum și bugetul acesteia, iar Bord-ul Executiv are 58 de membri, aleși după criterii precum diversitatea culturală și reprezentarea geografică echitabilă, este cel care asigură managementul organizației și se întâlnește de două ori pe an pentru a urmări programul de implementare. Secretariatul este alcătuit din Directorul-general și din personalul auxiliar angajat de acesta¹⁸ și este cel care, așa cum am arătat deja, implementează deciziile celorlalte două organe.

Misiunea UNESCO este aceea de a contribui la construirea păcii mondiale, eradicarea sărăciei, dezvoltarea durabilă și dialogul intercultural, prin intermediul educației, științelor, culturii, comunicațiilor și informațiilor, sens în care organizația are două obiective globale ample și anume: situația din Africa și, respectiv, problema egalității de gen și mai multe obiective corolar ale celor dintâi, respectiv: realizarea unei educații de calitate și pe tot parcursul vieții și pentru toți, mobilizarea cunoștințelor științifice și politice necesare unei dezvoltării durabile, abordarea problemelor sociale și etice emergente, promovarea și sprijinirea diversității culturale, a dialogului intercultural și a culturii păcii și construirea unor societăți bazate pe cunoaștere, prin informare și comunicații.

Față de astfel de obiective, se va putea observa că activitatea UNESCO se realizează în următoarele sfere de activitate: educație, științe naturale, științe sociale și umaniste, cultură, comunicații și informații, servicii media.

În domeniul culturii, direcțiile în care acționează organizația cuprind următoarele teme: diversitatea culturală, patrimoniul mondial, patrimoniul imaterial, patrimoniul acvatic, patrimoniul mobil și muzeele, creativitatea, dialogul, acțiunea normativă și situațiile de urgență.

Dintre direcțiile vizate în domeniul culturii, diversitatea culturală, ca și temă de acțiune a UNESCO, presupune acțiuni ce vizează următoarele patru aspecte:

¹⁵ A se vedea, pentru statele membre și statele cu statut de membru asociat, site-ul oficial al organizației (<http://erc.unesco.org/portal/UNESCOMemberStates.asp?language=en>).

¹⁶ Pentru o listă completă a acestor organizații, a se vedea (http://erc.unesco.org/ong/ONGlist_p.asp?language=E).

¹⁷ Pentru o listă a acestor fundații implicate în activitatea UNESCO, a se vedea (http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=35330&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html).

¹⁸ În prezent, este vorba despre aproximativ 2.000 de persoane ce provin din 170 de state.

diversitatea expresiilor culturale, patrimoniu, limbi și multilingvism și cultură și dezvoltare și este și direcția asupra căreia vom insista în cele ce urmează prin prezentarea principalelor instrumente normative adoptate în cadrul organizației.

2. Instrumente juridice adoptate de UNESCO pentru promovarea și protejarea diversității culturale

Promovarea și protejarea culturii și a diversității culturale în cadrul UNESCO nu au parcurs întotdeauna un drum prestabilit, fapt ce ne-a determinat, de altfel, să și intitulăm prezentul studiu prin referirea la tradiție și cultura diversității în cadrul organizației.

Instrumente juridice prin intermediul cărora lucrează UNESCO sunt menționate, unele expres, altele tacit de către Constituția UNESCO care, vorbind despre atribuțiile Conferinței Generale, arată că, atunci când astfel de instrumente legale sunt supuse aprobării statelor, trebuie făcută distincția între recomandări și tratate internaționale, existând situații în care aceste instrumente trebuie să fie adoptate nu numai de Conferința Generală, ci și de Conferința Internațională a statelor. Deși Constituția UNESCO nu le prevede expres, sunt instrumente legale folosite în cadrul UNESCO, alături de *tratate internaționale* (în sens larg) și *recomandări*, și *declarațiile și chartele*. Funcția de depozitar, în mod obișnuit, pentru aceste instrumente este îndeplinită de Directorul General al UNESCO, dar, atunci când instrumentele legale sunt adoptate sub auspiciile comune ale mai multor organizații, dintre care doar una este UNESCO, funcția de depozitar aparține Secretarului General al ONU.

Convențiile sunt instrumente cu forță juridică obligatorie. Noțiunea de convenție trebuie privită în sens larg¹⁹, înțelegându-se prin acesta orice instrument capabil să exprime acordul expres al statelor fie că acest instrument poartă denumirea de tratat, convenție, acord, agreement, protocol etc.

Recomandările sunt instrumente fără forță juridică, individuale (adresate unui anumit stat) sau colective (adresate mai multor state), în scopul de a încuraja adoptarea unei anumite abordări sau unui anumit act, într-o modalitate prestabilită și într-o sferă culturală determinată.

Declarațiile sunt angajamente morale sau politice ce angajează statele în baza bunei-credințe.

Modul în care UNESCO s-a raportat la problematica culturii și a diversității culturale este reflectat și de documentele pe care această organizație le-a adoptat în domeniul menționat. Din punct de vedere cronologic se va putea observa cu ușurință faptul că aceste documente reflectă și, totodată, corespund celor patru perioade menționate anterior ca marcând fundamental evoluția conceptului și conținutului termenului de cultură.

Imediat după cel de al Doilea Război Mondial, plecând de la concepția potrivit căreia „cheia relațiilor pacifiste o constituie solidaritatea intelectuală și morală a umanității”, iar acesta poate fi atinsă prin formula „cunoștințe, înțelegere, pace”,

¹⁹ A se vedea pentru amănunte privind sensul larg al noțiunii de convenție, R.-M. Beșteliu, *Drept internațional public*, vol. I, Ed. C.H. Beck, București, 2005, p. 96; B. Selejan-Guțan, L.-M. Crăciunean, *Drept internațional public*, Ed. Hamangiu, București, 2008, p. 196-197.

UNESCO și-a propus drept obiectiv *atingerea treptată a păcii internaționale și a prosperității comune a umanității, prin cooperarea națiunilor în domeniile educației, științei și culturii.*

În mod concret, acest lucru urma să fie realizat prin menținerea, dezvoltarea și difuzarea cunoștințelor (artă, monumente, cărți, știință și istorie) și a informațiilor, în așa fel încât acestea să fie accesibile unor mase cât mai extinse de oameni. Așa cum am arătat, în partea introductivă a prezentului demers, noțiunea de cultură nu avea un conținut politic, nu era legată în niciun fel de conceptul de identitate și se limita strict la informația cu caracter istoric și producția de artistică.

Din punct de vedere normativ, este perioada în care sunt adoptate acte precum: Acordul privind facilitarea circulației internaționale a materialelor audio cu caracter educațional, științific și cultural (1948), Acordul privind importul de materiale educaționale, științifice și culturale (1950), Protocolul adițional la Acordul privind importul de materiale educaționale, științifice și culturale (1976), Convenția universală privind copyright-ul (1952) cu cele trei protocoale adiționale, Convenția privind protejarea proprietății culturale în caz de conflict armat (1954), Protocolul nr. 1 la Convenția privind protejarea proprietății culturale în caz de conflict armat (1954), Protocolul nr. 2 la Convenția privind protejarea proprietății culturale în caz de conflict armat (1999), Recomandarea privind principiile internaționale aplicabile excavațiilor arheologice (1956), Convenția privind schimbul internațional de publicații (1958), Convenția privind schimbul oficial de publicații și documente guvernamentale între state (1958), Recomandarea privind cele mai eficiente măsuri pentru accesibilitatea largă a muzeelor (1960), Recomandarea privind apărarea frumuseții și caracteristicilor peisajelor naturale și siturilor (1962).

Abandonarea concepției conflictului ireconciliabil între Orient și Occident și *apropierea conceptului de cultură celui de politică* au transformat modul în care organizația s-a raportat la problema diversității culturale. Astfel, au fost tot mai frecvente în documentele elaborate de UNESCO, formulări care duceau în esență la aceeași concluzie, și anume, în ciuda diversității etnice, lingvistice, religioase etc., ce trebuie considerată o sursă de bogăție, și nu de conflict, fiecare națiune prin intermediul caracteristicilor și valorilor sale proprii constituie o contribuție esențială la patrimoniul comun al umanității. Cu toate acestea, conștienți de eventualitatea unui conflict și dorind excluderea lui, fondatorii organizației au considerat că soluția nu este nici uniformizarea/ standardizarea, și nici absoluta independență și absolutizare a elementului cultural, formula de mijloc fiind sintetizată în celebrul dicton: „unitate în diversitate”. Acestuia și, în general, politicii construite în jurul său, li s-au reproșat lipsa de conținut și de măsuri concrete menite să-l pună în aplicare.

Conștientă de faptul că realitatea internațională presupune o dependență mutuală, fără precedent, a statelor și o multiplicare a relațiilor aparținând unor ordinii diferite, după anul 1960, UNESCO a adoptat câteva documente relevante în materie și anume: Recomandarea privind mijloacele privind mijloacele de interdicere și prevenire a importului, exportului și transferului ilicit al proprietății culturale (1964), Declarația privind principiile cooperării culturale internaționale (1966) și Recomandarea privind conservarea proprietății culturale periclitată prin lucrări publice sau private (1968). Dintre acestea se distinge prin conținut și problematică, Declarația

privind principiile cooperării culturale internaționale (1966), adoptată de UNESCO sub forma unei rezoluții a Conferinței Generale.

Declarația, deși arată că indivizii nu sunt determinați de culturile lor, constată, totuși, că acestea influențează, în mod indiscutabil și necesar, modul în care aceștia percep lumea înconjurătoare și se raportează la acesta. Aceste aspecte au serioase implicații în materia dezvoltării și în domeniul interacțiunilor dintre persoane influențate de antecedente culturale diferite, care sunt puse în situația de a învăța ele însele aspecte legate de celelalte culturi și civilizații, cunoscut fiind faptul că persoanele cu un bagaj cultural diferit reacționează diferit într-o situație identică. Declarația a menținut ideea potrivit căreia cheia păcii mondiale este cunoașterea reciprocă, iar acest lucru poate fi atins numai prin cooperarea internațională și respectul originalității fiecărei culturi în relațiile dintre state. Aspectele menționate anterior au fost temperate în declarație prin faptul că idealurile de libertate și deschidere au fost consacrate și afirmate în strânsă legătură cu necesitatea imperativă de a respecta suveranitatea statelor, la acea dată, în general state constituite pe baze naționale.

Declarația din anul 1966 este un document important al UNESCO, prin aceea că exprimă voința politică de cooperare a statelor. Ea nu determină însă în mod detaliat și concret care sunt modalitățile de acțiune sau eventualele contradicții sau impedimente în realizarea acestei cooperări. Cert este însă faptul că ea transformă cultura într-un instrument politic, ce va fi folosit apoi în materia cooperării culturale și a activităților interculturale²⁰.

Ideea *atașării conceptului de cultură celui de dezvoltare* a apărut în anii 1970, în strânsă legătură cu dorința de a găsi și mijloacele concrete pentru punerea în aplicare a principiilor conturate până atunci. Astfel, folosind contextul politic al statelor ce s-au declarat independente de sub dominația colonială, în acea perioadă, precum și întregul arsenal juridic pus la dispoziție de ONU, cultura a fost folosită ca singura metodă posibilă pentru realizarea unui drum autonom spre progres, progres considerat esențial pentru atingerea libertății politice și factor de obținere a autonomiei economice. Două sunt aspectele defnitorii pentru această perioadă și anume: aprecierea faptului că respectul pentru identitatea culturală s-a înfățișat pentru prima dată în termeni de opțiuni politice și economice (nu numai estetice) și conștientizarea faptului că s-a neglijat și chiar subestimat până atunci o componentă importantă a diversității culturale, și anume diversitatea intra-societală, fiind evident faptul că, cel puțin în perioada contemporană, multiculturalismul nu începe acolo unde se termină frontierele unui stat. Pentru multiculturalismul cantonat în granițele statele, preocupate fiind mai degrabă de restabilirea relațiilor de pace între ele, statele nu aveau pregătit, la acea vreme, un răspuns.

Dintre documentele elaborate de UNESCO din această perioadă amintim: Convenția privind mijloacele de interzicere și prevenire a importului, exportului și transferului ilicit al proprietății culturale (1970), Convenția privind protecția producătorilor de fonograme împotriva multiplicării ilegale a fonogramelor (1971), Convenția universală privind Copyright-ul (1971), Declarația de principii călăuzitoare privind utilizarea transmisiunilor prin satelit ca mijloc pentru libera circulație a informației,

²⁰ A se vedea, pentru amănunte, *K. Stenou*, op. cit., p. 10-11.

promovarea educației și a schimburilor culturale (1972), Convenția privind protejarea patrimoniului cultural și natural mondial (1972), Recomandarea privind protejarea, la nivel național, a patrimoniului cultural și natural (1972), Recomandarea privind protecția legală a traducătorilor și translatorilor și a mijloacelor practice de îmbunătățire a statutului traducătorilor (1976), Recomandarea privind schimbul internațional al proprietăților culturale (1976), Recomandarea privind participarea și contribuția maselor populare la viața culturală (1976), Recomandarea privind păstrarea și rolul contemporan al ariilor istorice (1976), Recomandarea privind protejarea proprietății culturale mobile (1978), Declarația privind principiile fundamentale privind contribuția mijloacelor de comunicare în masă la susținerea păcii și înțelegerii internaționale în promovarea drepturilor omului și lupta împotriva rasismului, apartheidului și incitării la război (1978).

Adoptarea în anul 1978 a Declarației privind principiile fundamentale privind contribuția mijloacelor de comunicare în masă la susținerea păcii și înțelegerii internaționale în promovarea drepturilor omului și lupta împotriva rasismului, apartheidului și incitării la război a însemnat recunoașterea faptului că esența unui popor este cultura, că aceasta nu este un simplu produs sau mod de viață ori de înțelegere accesoriu al activității sociale, ci ea este un ansamblu de valori și de creații ale unei societăți, expresie a însăși vieții acelei societăți. Subliniindu-se încă o dată faptul că autonomia nu va duce la excludere, ci la schimburi între entitățile cu *pattern*-uri culturale diferite, ceea ce rămânea încă de realizat era găsirea unui echilibru între particularitățile unei anumite culturi și necesitatea de a realiza un oarecare grad de universalism, care să nu dăuneze însăși identității acestor entități.

Noțiunile de *cultură și democrație* s-au întâlnit după anii 1980, când, preocupată de decalajul dintre conceptele juridice și aplicarea lor concretă, UNESCO a adus în discuție necesitatea de a se da efectivitate drepturilor culturale. Noțiunea de cultură a primit valențe noi și mult mai largi fiind definită astfel: „în sensul cel mai larg, cultura poate fi astăzi considerată ca ansamblul caracteristicilor distinctive, spirituale, materiale, intelectuale și afective care caracterizează o societate sau un grup social. Ea cuprinde, pe lângă arte și litere, și moduri de viață, drepturi fundamentale ale ființei umane, sisteme de valori, tradiții și credințe”²¹. Potrivit definiției menționate, însuși conceptul de cultură conține atât aspecte particulare, cât și aspecte universale și anume: ideea universală a unor drepturi fundamentale ale ființei umane și respectiv, în sfera particulară, credințele și modurile de viață care le permit membrilor grupului să simtă o legătură specială și unică cu ceilalți membri ai grupului²².

Apropierea dintre cele două noțiuni a fost și mai evidentă când s-a pus problema luptei împotriva apartheidului și când a fost pusă în discuție unitatea speciei umane și aspectele legate de diversitate și egalitate. În acest mod, legătura dintre cultură și politică, cristalizată în activitatea și documentele UNESCO încă cu câteva decenii înainte, a fost readusă în discuție și întărită prin accentul care s-a pus pe democrație și promovarea drepturilor economice, sociale și culturale atât în sânul societăților, cât și în arena internațională.

²¹ Declarația UNESCO de la Mexic asupra politicilor culturale, 1982.

²² K. Stenou, op. cit., p. 16.

Sub aspect normativ, menționăm următoarele documente adoptate de UNESCO: Convenția multilaterală pentru evitarea dublei taxări a drepturilor de autor (1979), Recomandarea privind statutul artistului (1980), Recomandarea privind apărarea și păstrarea imaginilor mobile (1980), Recomandarea privind apărarea culturii și folclorului tradițional (1989), Convenția privind apărarea patrimoniului cultural acvatic (2001), Declarația UNESCO privind diversitatea culturală (2001), Convenția privind păstrarea patrimoniului cultural imaterial (2003), Declarația UNESCO privind distrugerea internațională a patrimoniului cultural (2003) și Convenția privind protecția și promovarea diversității de expresie culturală (2005).

În ciuda acestor progrese considerate remarcabile, UNESCO a continuat să nu aibă răspuns la întrebarea dacă este posibil să fie identificat un ansamblu semnificativ de valori care să fie comune întregii umanități. În plus, vulnerabilitatea sistemului conceput de ONU pentru protecția drepturilor economice, sociale și culturale²³, precum și lipsa lor de conținut, făceau imposibilă protejarea lor efectivă. Alături de aceste constatări, conștientizarea faptului că exercitarea efectivă a drepturilor culturale și lingvistice devine din ce în ce mai importantă pentru soluționarea conflictelor naționale și internaționale și pentru protecția drepturilor omului, a pus UNESCO în situația de a încerca să găsească soluții eficiente pentru soluționarea acestei probleme.

În plus, organizația s-a confruntat și se confruntă cu probleme precum cele legate de multiculturalism, considerat drept un model care ar putea să înlocuiască asimilarea și integrarea, și care ar fi apt să păstreze diversitatea și autonomia culturală în sânul societăților, lăsând ca legăturile de cetățenie să fie cele care să țină împreună, în cadrul statal, persoanele având resurse culturale diferite. Față de cele enunțate însă, s-a pus, pe bună dreptate, întrebarea, în ce măsură conceptul de cetățenie ar putea, în cadrul societăților multiculturale, pe de o parte, să asigure o legătură socială suficientă între individul respectiv și societatea în care trăiește, iar pe de altă parte, să

²³ Vulnerabilitatea sistemului ONU de protecție a drepturilor economice, sociale și culturale este dată de însăși mecanismul de protecție conceput în scopul menționat. Sistemul ONU de protecție a drepturilor economice, sociale și culturale are la bază, în principal, Pactul internațional privind drepturile economice, sociale și culturale, adoptat de Adunarea Generală a ONU în anul 1966 și intrat în vigoare în anul 1976. Pactul conține propriul mecanism de protecție a drepturilor enunțate. Astfel, pe de o parte, statele, în momentul în care devin parte la acest pact, nu-și asumă obligația de a pune imediat în practică obligațiile rezultate din conținutul său, nici să confere drepturilor enunțate un efect imediat ci, potrivit art. 2 alin. (1): „Fiecare stat parte la prezentul Pact se angajează să ia măsuri, individual și prin asistență și cooperare internațională, în special în domeniul economic și tehnic, utilizând la maximum resursele sale disponibile, în scopul de a ajunge treptat la deplina îndeplinire a drepturilor recunoscute în prezentul Pact, prin toate mijloacele adecvate, inclusiv adoptarea de măsuri legislative în mod special”, iar pe de altă parte, nu există un sistem de plângeri interstatale sau individuale, ci doar obligația, pentru state, de a depune rapoarte asupra măsurilor pe care le-au adoptat și asupra progresului înregistrat în respectarea drepturilor recunoscute de Pact. A se vedea, pentru amănunte, *B. Selejan-Guțan*, Protecția europeană a drepturilor omului, ed. a III-a, Ed. C.H. Beck, București, 2008, p. 12-13; *B. Selejan-Guțan, L.-M. Crăciunean*, op. cit., p. 107-108.

lase libertate de expresie tocmai acelor manifestări care, în abstract, ar fi incompatibile cu unitatea acelei societăți²⁴.

În aceste condiții, apare cu totul firească o altă întrebare și anume aceea legată de eficacitatea instrumentelor, concepute de UNESCO, pentru a da eficiență acestui deziderat, iar apoi problema expertizei acestuia de a furniza Statelor Membre asistență în identificarea politicilor publice care să permită obținerea pe de o parte, a unei coeziuni sociale în sânul societăților multiculturale, iar pe de altă parte, a unui grad suficient de respectare a diversității culturale de expresie.

Așa cum se subliniază și în strategiile UNESCO²⁵ ori în alte documente programatice aparținând acestei organizații, dacă legătura între cultură și cunoaștere i-a conferit organizației un loc central în realizarea idealului de pace mondială, dacă legătura între cultură și politică a făcut din identitatea culturală un element esențial în problema independenței politice, dacă legătura dintre cultură și dezvoltare a permis statelor nou create să-și consolideze propria putere economică și să se afirme pe scena mondială, atunci legătura dintre cultură și democrație a fost și este, în mod indiscutabil, cea care a atras atenția, în egală măsură, asupra relațiilor culturale intra și interstatale.

Ne găsim astăzi în situația în care se conturează tot mai puternic o nouă legătură, menită să aducă, în istoricul dezvoltării conceptului de identitate culturală, etapa cu numărul cinci, și anume aceea a legăturii dintre *cultură și securitate*. Cultura ar fi cea care ar ajuta la asigurarea securității în interiorul²⁶ și în afara granițelor statale cu condiția dezvoltării unor relații interculturale pozitive, susținute administrativ și financiar prin intermediul instituțiilor statale și internaționale. De altfel, statele membre ale UNESCO au respins în mod categoric, cu prilejul Conferinței generale a UNESCO din 2001, ideea potrivit căreia ar exista diferențe ireconciliabile între culturi și civilizații iar diversitatea culturală a fost recunoscută, pentru prima dată, drept „patrimoniu comun al umanității”, ea fiind inseparabilă de respectul pentru demnitatea persoanei umane.

Strategia UNESCO pe termen mediu pentru anii 2002-2007 reafirmă mandatul special pe care organizația îl are din partea Națiunilor Unite pentru păstrarea și promovarea diversității culturale. Aceasta exprimă faptul că, pe de o parte, procesul de globalizare este o provocare dificilă, pe de altă parte, tocmai el este sursa unui dialog între culturile și civilizațiile mondiale, dialog ce ar trebui să se construiască cu luarea în considerare a demnității egale a acestora și să se bazeze pe drepturile și libertățile fundamentale ale omului. Strategia vorbește despre un rol de importanță majoră ce trebuie dat culturii în toate politicile culturale, în scopul de a promova diversitatea culturală pentru realizarea pluralismului, dezvoltării durabile și a păcii. În mod concret, scopul este acela de a orienta diversitatea spre un pluralism constructiv, prin crearea acelor mecanisme statale apte să promoveze o interacțiune armonioasă între culturi. Protejarea diversității culturale este strâns legată de contextul

²⁴ K. Stenou, op. cit., p. 19.

²⁵ A se vedea Strategia pe termen mediu pentru anii 1996-2001 și Strategia pe termen mediu 2002-2010 (www.unesco.org).

²⁶ Evident, este vorba despre societățile multiculturale.

general al dialogului între civilizații și culturii și de capacitatea de a institui o înțelegere mutuală, precum și o solidaritate și o cooperare veritabilă.

Strategia UNESCO pentru anii 2010-2011 în domeniul științelor sociale și umaniste²⁷ își fixează obiective precum dezvoltarea cunoștințelor, standardelor și a cooperării intelectuale, în scopul de a facilita schimbările sociale apte să conducă la elaborarea unor valori universale de justiție, libertate și demnitate umană și la dezvoltarea unor politici publice optime să răspundă transformărilor din sânul societăților și nevoilor populației. Acest lucru urmează să fie realizat prin încurajarea cercetării în științele sociale în toate colțurile lumii și încurajarea dialogului dintre cercetători, factorii de decizie politică și cei implicați în dezvoltarea economică, socială și culturală.

3. Considerații legate de eficacitatea și utilitatea instrumentelor juridice pentru realizarea scopurilor propuse

Punerea în practică a acestor strategii înseamnă și existența unor instrumente apte să fie folosite pentru realizarea obiectivelor, iar față de astfel de constatări se impune întrebarea în ce măsură UNESCO are la dispoziție cele mai eficiente instrumente și dacă ceea ce se consideră a fi maxima evoluție normativă, respectiv Convenția UNESCO din 2005, este un instrument juridic perfect ori perfectibil pentru atingerea dezideratelor enunțate.

Față de cele prezentate, putem, de asemenea, să ne întrebăm, în ce măsură dreptul internațional actual urmărește protejarea reală a diversității culturale sau vorbim doar despre corectitudine și calcule de natură politică și/sau economică? Ce își propune de fapt dreptul internațional contemporan? Să protejeze diversitatea culturală a statelor și să încerce apoi să găsească un set de caracteristici universale comune sau să transforme identitatea actorilor implicați²⁸, pentru ca apoi aceștia să considere că normele de drept internațional corespund propriei lor concepții identitare? Din punct de vedere teoretic, ecuația cultură, identitate și drept internațional poate fi, în principiu, soluționată urmând anumite modele teoretice sau încercând, dacă este cazul, o sinteză a acestora.

Astfel, dacă la baza ecuației ar sta teoria rațională care arată că orice acțiune a unui individ sau stat are la bază logica consecințelor, sintetizată în fraza: „fac ceea ce fac pentru că doresc să ating un anumit rezultat”, atunci abordările profesorului Andrew T. Guzman în paradigma teoriei alegerii generale raționale²⁹ pot fi considerate de actualitate pentru soluționarea ecuației menționate.

²⁷ Pentru conținutul acestei strategii, a se vedea (<http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/about-us/how-we-work/strategy/>).

²⁸ Transformarea identității actorilor implicați s-a realizat de foarte multe ori de-a lungul istoriei relațiilor internaționale și dreptului internațional, prin metode precum impunerea unor standarde duble sau exportul de democrație. A se vedea pentru amănunte, *L.-M. Crăciunean, H.A. Rusu, Is the United States an Appropriate Model for Romanian Democracy? – International and Human Rights Perspective*, în *Revista East-West Cultural Passage* nr. 8/2009, p. 68-82.

²⁹ A se vedea *A.T. Guzman, How International Law Works. A Rational Choice Theory*, Oxford University Press, New York, 2008, p. 3-69, iar pentru o recenzie a acestei lucrări, cu

Dacă însă ar fi folosită *teoria constructivistă*, care susține că orice conduită socială, fie că este vorba despre conduita unui stat ori aceea a unui individ, are la bază regăsirea acestuia în normele care îi sunt aplicabile, aceste norme fiind conforme cu așteptările sale, atunci orice acțiune a subiecților menționați ar fi determinată de elemente identitare, respectiv: „fac ceea ce fac, pentru că sunt ceea ce sunt”. Constructiviștii susțin, așadar, că elementul determinant pentru comportamentul unui individ sau stat este identitatea sa socială și mai puțin un calcul costuri materiale-beneficii. Teoria constructivistă aduce însă o doză considerabilă de neliniște normativă în dreptul internațional, prin aceea că presupunerea unei doze oarecare de elemente identitare în conduita specifică adoptată de un anumit stat pune în discuție legitimitatea normelor, moralitatea acestora, caracterul lor just sau etic.

Ne vom opri, pentru a încerca să găsim un răspuns la întrebările de mai sus, numai asupra Convenției UNESCO privind protecția și promovarea diversității culturale de expresie, din anul 2005 și asupra Declarației Universale a UNESCO privind diversitatea culturală din anul 2001.

Convenția UNESCO privind protecția și promovarea diversității culturale de expresie din anul 2005 a fost adoptată de Conferința Generală a organizației la 20 octombrie 2005 și a urmat unei declarații de principii care s-a referit la diversitate culturală în general, respectiv Declarația Universală a UNESCO privind diversitatea culturală, adoptată în noiembrie 2001 de către același organ.

Aceasta din urmă, instrument fără forță juridică obligatorie, și-a propus promovarea diversității culturale în contextul respectului pentru drepturile omului, arătând încă din Preambul că: „respectul pentru diversitatea culturilor, toleranța, dialogul și cooperarea (...) sunt printre cele mai bune garanții ale păcii și securității”. Declarația din 2001 include secțiuni care se referă la identitate, diversitate și pluralism; diversitatea culturală și drepturile omului; diversitatea culturală și creativitatea ori diversitatea culturală și solidaritatea internațională.

Articolul 1 al Declarației statuează, de pildă, că: „Fiecare cultură are propria sa demnitate și valoare, ce trebuie respectate și protejate. Orice popor are dreptul și obligația să-și dezvolte propria cultură. În marea lor varietate și diversitate și prin influențarea reciprocă pe care o exercită, toate culturile sunt parte integrantă a patrimoniului comun al umanității”. Principii precum: diversitatea culturală constituie patrimoniul comun al umanității și o resursă importantă a dezvoltării; necesitatea cooperării internaționale în accesul și participarea în diversitatea culturală, transpar cu ușurință din textul instrumentului menționat.

Adoptarea Declarației a deschis drumul spre adoptarea unui instrument cu forță juridică obligatorie, preocuparea Statelor Membre ale ONU fiind legată, după adoptarea acestei declarații, de identificarea acelei organizații care ar fi putut să acționeze cel mai eficient și în cunoștință de cauză pentru elaborarea unui astfel de instrument. Au fost menționate: Organizația Mondială a Comerțului (OMC, *eng.* WTO) și Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) și a fost

explicarea succintă a teoriei menționate, *L.-M. Crăciunean*, *How International Law Works. A Rational Choice Theory*, Oxford University Press, New York, 2008, 260 pagini (Recenzie), în *Revista Română de Drept Internațional* nr. 8/2009, p. 169-172.

preferată cea din urmă, datorită mandatului său cultural și listei impresionante de documente adoptate în domeniul culturii.

Drumul spre adoptarea Convenției din 2005 a fost marcat și de o serie de reacții de natură politică³⁰. De pildă, Marea Britanie și Olanda și-au declarat acordul în privința declarației, dar nu au sprijinit Planul de Acțiune pentru implementarea acesteia; SUA, deși nu avea calitatea de stat membru al UNESCO la acea dată³¹, a participat la procesul de adoptare a declarației în calitate de observator; în sfera societății civile, organizațiile non-guvernamentale au încercat prin propria lor schiță de declarație, să extragă de sub competența acordurilor comerciale ale Organizației Mondiale a Comerțului, comerțul cu bunuri culturale.

Adoptarea în anul 2005 a Convenției UNESCO privind protecția și promovarea diversității culturale de expresie a fost precedată de o procedură amplă și discuții contradictorii³² între statele membre și de o serie de consultări cu alte organizații a căror activitate avea legătură cu viitorul instrument, respectiv: Organizația Mondială a Comerțului (WTO, *eng.*), Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale (WIPO, *eng.*) și Conferința Națiunilor Unite privind Comerțul și Dezvoltarea (UNCTAD, *eng.*).

Deși de multe ori este menționată drept „Convenția UNESCO privind diversitatea culturală”, titlu al cărui sens a fost avut în vedere inițial, în realitate scopul Convenției din 2005 a ajuns să fie mult mai restrâns, fiind vizată numai diversitatea de expresie culturală, și nu diversitatea culturală ca atare³³. Deși faptul reiese în mod clar din titlul Convenției, nu la fel de clar este și conținutul acesteia. Încă din preambul se pot observa numeroase referiri la diversitatea culturală ca atare, fără menționarea faptului că este vorba despre diversitatea culturală de expresie, chestiuni ce ar putea sugera faptul că scopul convenției este, în fapt, mult mai larg decât cel prevăzut în însăși titlul ei. Cu toate acestea, considerăm că prevederile exprese conținute în art. 3 al Convenției sunt de natură a înlătura astfel de dubii, textul stabilind, după părerea noastră, care este scopul de aplicare.

Convenția din 2005 continuă, la art. 4, cu definirea termenilor pe care îi va utiliza. În legătură cu aceștia au existat contestații legate de faptul că, textul Convenției se ocupă din nou de conceptul de diversitate culturală, în sens larg³⁴. În realitate, considerăm că definiția pe care o oferă conceptului de diversitate culturală, în sensul Convenției, este cea care restrânge, încă o dată, conceptul, la diversitatea culturală de expresie³⁵. În plus, definirea termenilor continuă la pct. 3 al art. 3, cu definirea

³⁰ A se vedea, pentru mai multe amănunte privind discuțiile și reacțiile de natură politică, ce au însoțit și precedat adoptarea Declarației UNESCO din 2001, *Y. Donders*, op. cit., p. 13-15.

³¹ Statele Unite ale Americii s-au retras din UNESCO în anul 1984, cu motivarea existenței unui grad prea ridicat influențare politică a deciziilor adoptate de organizație, și au redevenit membre în octombrie 2003.

³² A se vedea pentru amănunte, *Y. Donders*, op. cit., p. 15-19.

³³ Art. 3 al Convenției, intitulat „Scopul de aplicare”, dispune: „Convenția se va aplica politicilor și măsurilor adoptate de Părțile contractante, legate de protecția și promovarea diversității culturale de expresie”.

³⁴ *Y. Donders*, op. cit., p. 23.

³⁵ Art. 4 pct. 1 al Convenției, intitulat „Definiții” dispune: „Diversitatea culturală (în sensul prezentei Convenții – menționat și expres în partea introductivă a art. 4, *s.n.*) se referă

„formelor de expresie culturală”, arătând că se referă la acele forme de expresie cu conținut cultural ce rezultă din creativitatea indivizilor, grupurilor și a societăților”.

Față de formularea de mai sus, principalele obiecțiuni au fost legate de lipsa de claritate a textului. S-a apreciat că, deși definiția se referă la cultura grupurilor și a societăților și la dreptul statelor de a adopta măsurile necesare pentru promovarea și protejarea diversității culturale de expresie pe teritoriul lor, este insuficient de clar precizat despre a cui diversitate culturală de expresie vorbește Convenția, cea care trebuie protejată în relațiile dintre state ori cea din interiorul granițelor statale³⁶. Considerăm, alături de alți autori³⁷, că din textele menționate transpare suficient de clar faptul că sunt vizate ambele forme, atât diversitatea culturală interstatală, cât și diversitatea culturală intra-statală.

Principalele argumente pentru care afirmăm că suntem în prezența unui instrument care își propune ca obiectiv protejarea diversității culturale de expresie în relațiile intra-statale, se regăsesc în însăși textul Convenției. Astfel, Convenția se referă în Preambulul său la importanța sistemelor tradiționale de educație, în special cele aparținând popoarelor indigene, ca și sursă de bogăție; la faptul că minoritățile și popoarele au dreptul la manifestarea libertății lor de creație, diseminare și distribuire a formelor culturale tradiționale de expresie și de a avea acces la acestea, în vederea propriului progres; ori la faptul că se vorbește despre demnitatea egală și respectul cuvenit tuturor culturilor, inclusiv culturilor aparținând minorităților naționale și popoarelor indigene³⁸.

În ceea ce privește argumentele pentru care am considerat Convenția un instrument destinat protejării diversității culturale de expresie în relațiile interstatale, în principal, este vorba despre consacrarea principiului dreptului suveran al statelor de a lua măsurile pe care le consideră necesare pentru promovarea și protejarea diversității culturale de expresie, ceea ce ne conduce cu gândul la faptul că, cele promovate și protejate, vor fi culturile naționale.

Problematica drepturilor omului este un alt aspect asupra cărora statele au discutat în contradictoriu încă din faza anterioară adoptării. Convenția nu a fost concepută să fie un instrument de protecție a drepturilor omului, nu include drepturi propriu-zise ale omului ori ale colectivităților, ci drepturi ale statelor. Acest fapt ce este în esență opus ideii de drepturi ale omului, adică acele drepturi ce limitează puterea statală. Ceea ce se poate observa însă prin parcurgerea textului Convenției este că acesta vorbește expres despre principiul respectului pentru drepturile omului și libertățile sale fundamentale și încadrează principiul în categoria principiilor călăuzitoare³⁹.

la multitudinea de modalități în care culturile grupurilor și ale societăților își găsesc *forme de exprimare*. Aceste forme de exprimare sunt transmise în interiorul și între grupurile sociale”.

³⁶ Y. Donders, op. cit., p. 23.

³⁷ N. Obuljen, From our Creative Diversity to the Convention on Cultural Diversity, în N. Obuljen, J. Smiers (eds.), UNESCO's Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions: Making it Work, Culturelink, Zagreb, 2006, p. 22-23.

³⁸ Art. 2 intitulat „Principii călăuzitoare”, pct. 3, instituie un principiu și anume acela al demnității și respectului egal pentru toate culturile.

³⁹ Art. 2 pct. 2 al Convenției dispune: „Diversitatea culturală poate fi protejată numai dacă drepturile omului și libertățile fundamentale ale acestuia, precum libertatea de exprimare,

Acest text este, în prezent, sursa dezbaterilor legate de existența sau inexistența unui drept autonom la identitate culturală.

Evident că problematica respectării drepturilor menționate are și o serie de *componente economice*, existând state precum SUA⁴⁰ și, în general, statele puternice cu un comerț internațional intens, care s-au temut și au exprimat temerea că acest instrument ar putea fi o barieră serioasă în calea comerțului internațional. Ideea principală a fost aceea că UNESCO, prin adoptarea acestei Convenții, se îndepărtează de la obiectivele sale tradiționale care ar trebui să fie promovarea liberei circulații a ideilor prin intermediul scrierilor și a imaginilor și, sub nicio formă, crearea de obstacole în calea acestei circulații⁴¹. În acest context, art. 20 al Convenției, care reglementează raporturile dintre Convenție și alte acorduri internaționale pare a fi destul de vag, iar definiția pe care Convenția a introdus-o în privința noțiunii de „expresie culturală” poate fi ușor interpretată și extinsă la numeroase categorii de produse, precum mâncare sau băuturi, care au trăsături culturale distinctive putând, în acest mod constitui o barieră în calea libertății comerciale.

Convenția a mai fost contestată și sub aspectul monitorizării modului de soluționare a disputelor. Soluționarea acestora urmează să se efectueze, potrivit art. 26 și Anexei, prin conciliere, pe care statele pot să o accepte sau nu. S-a înființat în acest sens o Comisie de Conciliere în care Statele Membre sunt cele care își desemnează reprezentanții. Acest sistem a fost apreciat drept unul ineficient și îndepărtat de modul în care statele își soluționează litigiile, de pildă în cadrul WTO.

IV. Concluzii

Față de cele prezentate anterior, considerăm a fi utile câteva concluzii.

În primul rând, problematica legată de diversitatea culturală este una complexă, în plină mișcare și redefinire. Cultura nu este statică, cel puțin nu în toate aspectele sale, ci se bucură de un grad mare de dinamism ilustrat, de cele mai multe ori, prin modul în care o societate sau o comunitate se raportează la anumite valori. Convenția din 2005 are marele merit de a fi readus⁴² în atenția comunității internaționale problema diversității culturale, în general, și de a încerca soluționarea problematicii specifice diversității culturale de expresie, în special. Convenția a confirmat valoarea diversității culturale și a încorporat-o în dreptul internațional, iar prin prevederile sale a

informare și comunicare precum și posibilitatea individului de a-și alege formele de expresie culturală, sunt garantate. Nimeni nu poate să invoce prevederile prezentei Convenții pentru a aduce atingere drepturilor și libertăților fundamentale, așa cum acestea sunt prevăzute în Declarația universală a drepturilor omului sau garantate de dreptul internațional, ori să limiteze scopul lor”.

⁴⁰ De pildă, poziția oficială a SUA a fost aceea că prin limbajul total nepotrivit și excesiv de interpretabil, Convenția ar putea avea ca și efect „înghețarea” negocierilor la WTO și poate constitui un instrument de care „inamicii democrației și ai comerțului liber” ar abuza, în scopul de a restrânge libera circulație a informației și a impune măsuri protecționiste sub aparenta dorință de a proteja cultura. A se vedea, *Y. Donders*, op. cit., p. 20.

⁴¹ *Idem*, p. 20-29.

⁴² Primul document UNESCO care a adus în atenție aceste aspecte a fost Declarația Universală a UNESCO privind diversitatea culturală.

codificat dreptul statelor de a implementa propriile politici culturale și a subliniat că diversitatea produselor și a formelor de exprimare sunt de importanță crucială în procesul de dezvoltare.

În al doilea rând, Convenția UNESCO din 2005, deși are marele avantaj de a fi primul instrument cu forță juridică obligatorie în problematica diversității culturale, este departe de a constitui și un instrument în integralitate eficient. Motivele sunt multiple. Unul dintre aceste motive ar fi scopul Convenției, care este limitat la diversitatea culturală de expresie. Apoi, faptul că textele sunt insuficient de clare, ceea ce se explică prin modul extrem de rapid⁴³, pentru un document internațional de o asemenea importanță, în care a fost adoptată și a intrat în vigoare. La acestea putem adăuga și contextul în care Convenția a fost adoptată, respectiv cu o mare opoziție din partea SUA, fapt ce a părut să coaleză toate celelalte state în efortul ca acest instrument să devină unul viu.

⁴³ Negocierile s-au desfășurat în perioada 2002-2004, iar Convenția a intrat în vigoare un an mai târziu, în 2005.